

O'ZBEKISTONDA O'ZINI O'ZI BAND QILGAN SHAXSLARNING TADBIRKORLIK FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Djadigerov Timur Maxsetovich,

*Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridika fakulteti "Fuqarolik va
biznes huquqi" kafedrası stajyor o'qituvchisi*

LEGAL REGULATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES OF SELF-EMPLOYED PERSONS IN UZBEKISTAN

*Djadigerov Timur Maxsetovich, Intern teacher of the
Department of Civil and Business Law, Faculty of Law,
Karakalpak State University*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ САМОЗАНЯТЫХ ЛИЦ В УЗБЕКИСТАНЕ

*Джадигеров Тимур Махсетович, стажер-преподаватель
кафедры "Гражданское и коммерческое право"
юридического факультета Каракалпакского
государственного университета*

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda o'zini o'zi band qilgan shaxslarning tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solishning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu institutning konstitutsiyaviy asoslari, amaldagi qonunchilikdagi o'rni hamda huquqiy mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, ro'yxatdan o'tish tartibi, soliqa tortishning o'ziga xos jihatlari va ijtimoiy himoya masalalari ilmiy-huquqiy nuqtayi nazardan ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: o'zini o'zi band qilish instituti, tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish, huquqiy maqom masalalari, mehnat bozori islohotlari, norasmiy bandlikni qisqartirish, soliqa tortish mexanizmlari, ijtimoiy himoya tizimi, raqamli ro'yxatdan o'tish, iqtisodiy faollikni oshirish.

Abstract: This article analyzes the formation and development stages of the legal regulation of entrepreneurial activities of self-employed persons in Uzbekistan. The research highlights the constitutional foundations of this institution, its role in current legislation, and legal mechanisms. Additionally, the registration procedure, specific aspects of taxation, and social protection issues are examined from a scientific and legal perspective.

Key words: self-employment institution, regulation of entrepreneurial activity, legal status issues, labor market reforms, reduction of informal employment, taxation mechanisms, social protection system, digital registration, increasing economic activity.

Аннотация: В данной статье анализируются этапы формирования и развития правового регулирования предпринимательской деятельности самозанятых лиц в Узбекистане. В исследовании освещены конституционные основы данного института, его место в действующем законодательстве и правовые механизмы. Также с научно-правовой точки зрения рассмотрены порядок регистрации, особенности налогообложения и вопросы социальной защиты.

Ключевые слова: институт самозанятости, регулирование предпринимательской деятельности, вопросы правового статуса, реформы рынка труда, сокращение неформальной

занятости, механизмы налогообложения, система социальной защиты, цифровая регистрация, повышение экономической активности.

Kirish. O‘zbekistonda mehnat bozorini isloh qilish jarayonida yangi bosqich 2019–2020-yillardan boshlandi. Ungacha bo‘lgan davrda aholining katta qismi hunarmandchilik, maishiy xizmat ko‘rsatish, repetitorlik kabi faoliyat turlari bilan shug‘ullangan bo‘lsa-da, asosan norasmiy sektorda faoliyat yuritib kelgan. Bu esa fuqarolarning ijtimoiy jihatdan yetarli darajada himoyalansizligiga, mehnat stajining hisobga olinmasligiga hamda davlat budjeti uchun muhim bo‘lgan potensial tushumlarning yo‘qolishiga olib kelardi. Mazkur muammolarni hal etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-iyundagi “Tadbirkorlik faoliyati va o‘zini o‘zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4742-son qarori qabul qilindi. Ushbu qaror mehnat bozorida muhim burilish yasab, o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun ilgari mavjud bo‘lmagan keng imkoniyat va imtiyozlarni yaratdi.

O‘zini o‘zi band qilish tushunchasi huquqiy jihatdan shunday tavsiflanadiki, u mehnat daromadi olishga yo‘naltirilgan, jismoniy va yuridik shaxslarga xizmatlar ko‘rsatish, ishlarni bajarish bo‘yicha shaxsiy mehnati bilan ishtirok etishga asoslangan faoliyatni mustaqil amalga oshirishni anglatadi. Bu yerda eng muhim jihat shunda ko‘rinadiki, bunday shaxslar yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro‘yxatga olinmagan bo‘lishi va o‘z faoliyatida yollanma xodimlarni jalb qilmasligi lozim.¹ Huquqiy tartibga solishning asosiy maqsadi – aholining o‘zini o‘zi ish bilan band qilishini rag‘batlantirish orqali ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O‘zini o‘zi band qilish institutining nazariy va huquqiy asoslari milliy hamda xorijiy tadqiqotchilar tomonidan keng o‘rganilgan bo‘lib, ilmiy adabiyotlarda ushbu tushunchaga nisbatan turli yondashuvlar mavjud. Aksariyat hollarda u “mustaqil bandlik” (self-employment) va “norasmiy sektorni legallashtirish” (formalization of the informal sector) tushunchalari bilan chambarchas bog‘lab izohlanadi. Jumladan, tadqiqotchi E.

Abramov o‘z ilmiy ishlarida o‘zini o‘zi band qilish tushunchasini keng ma’noda talqin etib, unga barcha turdagi kichik biznes subyektlarini kiritishni taklif qiladi. Biroq O‘zbekiston qonunchiligida mazkur tushuncha nisbatan torroq va aniq huquqiy chegaralar bilan belgilangan.

N.Volovskaya kabi olimlar esa o‘zini o‘zi band qilishni tadbirkorlik faoliyatining eng boshlang‘ich va fundamental shakli sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, bunday faoliyat turi shaxsning o‘z bilimlari, ko‘nikmalari va resurslariga tayangan holda iqtisodiy tavakkalchilikni mustaqil ravishda zimmasiga olishi bilan tavsiflanadi. O‘zbekistonlik olimlar, xususan, M.Karimjonov va L.Rahimqulova o‘zini o‘zi band qilgan shaxslarning huquqiy maqomini tahlil qilar ekan, ushbu faoliyat mehnat huquqi doirasidan ko‘ra ko‘proq fuqarolik-huquqiy munosabatlarga mansub ekanini ta’kidlaydilar. Ya’ni, bu jarayonda ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi bo‘ysunish munosabatlari emas, balki buyurtmachi va ijrochi o‘rtasidagi teng huquqli hamkorlik munosabatlari ustuvor hisoblanadi.

Mazkur maqolani tayyorlashda tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy o‘rganish va statistik guruhlash metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchilik hujjatlari, jumladan, Soliq kodeksi, «Aholi bandligi to‘g‘risida»gi Qonun va Prezident qarorlari olindi. Shuningdek, 2024-2025 yillarga oid eng so‘nggi statistik ma’lumotlar va davlat organlarining rasmiy hisobotlari tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida huquqiy normalarning evolyutsiyasi va ularning ijtimoiy hayotga ta’sirini baholash tamoyillari tanlab olindi.

Muhokama. O‘zini o‘zi band qilgan shaxslarning huquqiy maqomi O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy tuzilmasi hamda mehnat bozorining o‘ziga xos ehtiyojlaridan kelib chiqib shakllantirilgan bo‘lib, mazkur maqomning joriy etilishi, bir tomondan, aholining iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, norasmiy bandlik ko‘lamini qisqartirishga qaratilgan tizimli choralar majmuasini ifodalaydi.

¹ Rakhimov M. Constitutional and legal status of self-employed citizens in the Republic of Uzbekistan. 2020. <https://cyberleninka.ru/article/n/constitutional-and-legal->

[status-of-self-employed-citizens-in-the-republic-of-uzbekistan](https://cyberleninka.ru/article/n/status-of-self-employed-citizens-in-the-republic-of-uzbekistan)

Shu nuqtayi nazardan, ushbu masalada o'zini o'zi band qilish institutining amal qilish mexanizmlari, soliqqa tortishning differensial yondashuvga asoslangan o'ziga xos xususiyatlari hamda ijtimoiy himoya bilan bog'liq huquqiy kafolatlar chuqur va kompleks tahlil etilishi zarur.

O'zini o'zi band qilgan shaxslarning huquqiy holati konstitutsiyaviy darajada mustahkamlangan bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriridagi 42-moddada o'z ifodasini topgan, mazkur norma har bir shaxsning munosib mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash huquqini e'tirof etish bilan birga, davlat zimmasiga fuqarolarning mustaqil iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanishi uchun zarur tashkiliy, huquqiy va iqtisodiy sharoitlarni yaratib berish majburiyatini yuklaydi. Ushbu konstitutsiyaviy huquqning amaliyotda samarali ro'yobga chiqarilishi esa «Aholi bandligi to'g'risida»gi Qonun orqali tartibga solinib, unda o'zini o'zi band qilgan shaxslarning huquq va majburiyatlari, shuningdek, ularning bandlik tizimidagi o'rni belgilab berilgan.

O'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida ro'yxatdan o'tish jarayoni bugungi kunda to'liq raqamlashtirilgan. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-dekabrda 806-sonli qarori bilan tasdiqlangan nizomga asosan, fuqarolar Davlat soliq qo'mitasining maxsus mobil ilovasi orqali yoki soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali masofadan ro'yxatdan o'tishlari mumkin.² Ro'yxatdan o'tish uchun hech qanday to'lov undirilmaydi va jarayon bir necha daqiqa vaqt oladi. Bu tizimning joriy etilishi byurokratiyani keskin kamaytirdi va korrupsiyaviy omillarni bartaraf etdi. Ro'yxatdan o'tgandan so'ng, shaxsga maxsus QR-kodli ma'lumotnoma beriladi, bu esa uning qonuniy faoliyat yuritayotganini tasdiqlovchi asosiy hujjat sifatida e'tirof etiladi. O'zini o'zi band qilgan shaxslar shug'ullanishi mumkin bo'lgan faoliyat turlari ro'yxati yildan-yilga muntazam kengayib bormoqda. Agar 2019-yilda ushbu ro'yxatda atigi 24 ta yo'nalish bo'lgan bo'lsa, hozirda ularning soni 100 tadan oshib ketdi. Bu yo'nalishlar orasida maishiy xizmatlar (sartaroshlik, kosmetologiya), AKT xizmatlari (freelancing, dasturlash), qishloq

xo'jaligi (chorvachilik, bog'dorchilik) va xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish kabi sohalar yetakchilik qiladi. Ta'kidlash joizki, freelancing sohasining ushbu ro'yxatga kiritilishi O'zbekistonlik mutaxassislariga xorijiy buyurtmachilar bilan to'g'ridan-to'g'ri ishlash va valyuta tushumlarini shaxsiy hisobvaraqlariga qabul qilish imkonini berdi.³

Soliqqa tortish masalasi o'zini o'zi band qilganlar uchun eng jozibador jihatlardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 369-moddasiga asosan, o'zini o'zi band qilgan shaxslarning ushbu faoliyatdan oladigan daromadlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idan ozod etilgan. Lekin, 2024-yil 1-apreldan boshlab tizimda ma'lum bir adolatli cheklovlar o'rnatildi. Xususan, agar o'zini o'zi band qilgan shaxsning yillik daromadi 100 million so'mdan oshsa, u oshgan qismidan 4 foiz miqdorida soliq to'lashi lozim bo'ladi. Bu chora yirik tadbirkorlik subyektlarining soliqdan qochish maqsadida o'z xodimlarini «o'zini o'zi band qilgan» sifatida rasmiylashtirishining oldini olishga qaratilgan. Shuningdek, daromad 1 milliard so'mdan oshganda, umumiy belgilangan soliqlar tartibi qo'llanilishi belgilandi.

Ijtimoiy himoya masalasi ham huquqiy tartibga solishning ajralmas qismidir. O'zini o'zi band qilgan shaxslar ixtiyoriy ravishda yiliga kamida 1 BHM miqdorida ijtimoiy soliq to'lasalar, ushbu yil ularning mehnat stajiga qo'shiladi. Bu tizim fuqarolarga kelajakda yoshga doir pensiya olish huquqini beradi va ijtimoiy soliq to'lovlari to'liqligicha Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga yo'naltiriladi. Bu mexanizm orqali davlat aholining ijtimoiy xavfsizligini ta'minlash bilan birga, fuqarolarda mas'uliyat hissini ham shakllantiradi.

Natijalar. O'zini o'zi band qilish sohasidagi islohotlar O'zbekiston iqtisodiyoti uchun sezilarli ijobiy natijalar berdi. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu tizim aholining mehnat bozoridagi xatti-harakatlarini tubdan o'zgartirdi.

2025-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekistonda o'zini o'zi band qilgan shaxslar soni 4,4 mil-

² O'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida faoliyatni amalga oshirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. 23.12.2020 yildagi 806-son. <https://lex.uz/en/docs/-5182451>

³ Mamadaliyeva Z. M. Legal status of self-employed persons in the field of electronic commerce. <https://science-zone.org/conference/article/download/31/28/29>

lion nafardan oshdi.⁴ Taqqoslash uchun, 2024-yilning aprel oyida bu ko'rsatkich 2,8 million nafarni tashkil etgan edi. Bir yilga yetmagan vaqt ichida o'sish sur'ati 76,5 % dan yuqori bo'lganini ko'rishimiz mumkin. Bu raqamlar aholining qonuniy bandlikka bo'lgan intilishining yorqin namunasidir. Eng yuqori o'sish ko'rsatkichlari maishiy xizmatlar (674 ming kishi) va ishlab chiqarish sohalarida kuzatilgan. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yo'nalishida ham bar-qaror o'sish qayd etilmoqda (36,9 ming kishi). Bu davlatimizda raqamli iqtisodiyotning rivojlana-yotganidan dalolat beradi. Hududiy jihatdan Samarqand viloyati (370,5 ming kishi) o'zini o'zi band qilganlar soni bo'yicha mamlakatda yetakchilik qilmoqda.⁵

O'zini o'zi band qilish tizimining joriy etilishi natijasida erishilgan asosiy yutuqlarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

– Birinchidan, norasmiy bandlik darajasi sezilarli darajada pasaydi. Ilgari «soya»da qolib kelayotgan millionlab fuqarolar endilikda rasmiy maqomga ega bo'ldi, bu esa davlatga mehnat resurslarini to'g'ri rejalashtirish imkonini berdi.

– Ikkinchidan, aholining tadbirkorlikka bo'lgan qiziqishi ortdi. O'zini o'zi band qilgan shaxslarning banklardan imtiyozli kreditlar olish, turli davlat dasturlarida ishtirok etish huquqiga ega bo'lishi oilaviy tadbirkorlikning rivojlanishiga xizmat qildi.

– Uchinchidan, ijtimoiy soliq tushumlari orqali Pensiya jamg'armasining barqarorligi oshdi. Millionlab yangi to'lovchilarning tizimga qo'shilihi kelajakda davlatning ijtimoiy majburiyatlarini bajarishini osonlashtiradi.

Shuningdek, tizimning rivojlanishi bilan birga ayrim muammolar ham yuzaga keldi. Masalan, ayrim korxonalar soliq yukini kamaytirish uchun o'z xodimlarini o'zini o'zi band qilgan sifatida ro'yxatdan o'tkazishga urinmoqdalar. Shu sababli, 2024-yilda joriy etilgan daromad chegaralari va soliq stavkalari ushbu suiste'molliklarni cheklashga qaratilgan zaruriy qadam bo'ldi.⁶

Xulosa. O'zbekistonda o'zini o'zi band qilgan shaxslarning tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar

mamlakat iqtisodiyoti uchun dolzarb va samarali islohotlardan biri bo'ldi. Ushbu institut ishsizlik darajasini pasaytirish, aholining iqtisodiy faolligini oshirish hamda fuqarolarni rasmiy iqtisodiyotga jalb etishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Tizimning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga huquqiy bazaning soddalashtirilganligi, ro'yxatdan o'tish jarayonining bepulligi hamda daromad solig'idan ozod etish kabi imtiyozlar asos bo'ldi. Shu bilan birga, 2024-yildan joriy etilgan yangi soliq tartiblari sohada shaffoflikni kuchaytirib, davlat budjeti manfaatlari bilan tadbirkorlik subyektlari o'rtasida muvozanatni ta'minlashga hissasini qo'shmoqda.

Kelgusida mazkur institutni yanada rivojlantirish uchun o'zini o'zi band qilgan shaxslarning huquqiy savodxonligini oshirish, raqamli platformalarda ishlovchilar uchun qo'shimcha ijtimoiy kafolatlarni joriy etish hamda soliq nazoratini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish muhim hisoblanadi. Umuman olganda, o'zini o'zi band qilish instituti O'zbekiston iqtisodiy modelining barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutib, ijtimoiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rakhimov M. Constitutional and legal status of self-employed citizens in the Republic of Uzbekistan. 2020. <https://cyberleninka.ru/article/n/constitutional-and-legal-status-of-self-employed-citizens-in-the-republic-of-uzbekistan>

2. Mamadalieva Z. M. Legal status of self-employed persons in the field of electronic commerce.

3. O'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida faoliyatni amalga oshirish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. 23.12.2020 yildagi 806-son. <https://lex.uz/en/docs/-5182451>

4. Aholi bandligi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 20.10.2020 yildagi O'RQ-642-son. <https://lex.uz/ru/docs/-5055690>

5. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi rasmiy sayti. <https://gov.uz/oz/soliq/press-services/news/show/ozini-oz-band-qilish-qulay-qonuniy-va-xavfsiz>

⁴ Gazeta.uz. 4,4 mln nafar: 2024-yilda o'zini o'zi band qilganlar soni 76,5 foizga ko'paydi. <https://www.gazeta.uz/oz/2025/01/15/self-employed/>

⁵ O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi matbuot xizmati. <https://t.me/fiskaltahlil/635>

⁶ O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. O'zini o'zi band qilgan shaxslar qanday soliqlarni to'laydi? 2024.